

Misztótfalusi Kis Miklós betűhagyatéka a kolozsvári református nyomdáknban

Misztótfalusi Kis Miklós hagyatékának bonyolult sorsa az utóbbi másfél évtized alapos, a forrásokig visszamenő kutatásai nyomán¹ részleteiben is megismerhetővé vált. Dolgozatunkban e kutatások eredményeit szeretnénk összefoglalni és újabb források megszólaltatásával kiegészíteni.

Misztótfalusi nyomdája három részből tevődött össze: a nyomtató műhely az erdélyi református egyházkerület (generalis ecclesia), valamint a kolozsvári egyházközség és kollégium közös nyomdájának egyesített felszerelésével dolgozott, ehhez járult a Kis saját tulajdonában levő betűmetsző és öntő műhely.

I. E korában párját ritkító officína felbomlása már a Misztótfalusi Kis életében megkezdődött. Ellenségei, főképpen Szatmárnémeti Sámuel áskálódásai miatt a kolozsvári egyházközség és kollégium közös nyomdájának teljesen újraöntött betűkészletét és egyéb felszerelését 1699 őszen vissza kellett szolgáltatnia.² Ígéretet kapott viszont, „hogy amíg ő él, nem nyomtattatnak véle”.³ Halála után sem vették használatba, a kollégiumi könyvtár alatti szobában porosodott jó harminc évig.

Az egyházkerületi nyomdát a Református Főkonzisztórium 1702. május 20-án Telegdi Pap Sámuelnek, Misztótfalusi tanítványának adta bérbe.⁴ Telegdi, a Kistól nagyjából újraöntött betűkészletet használva, kezdetben mesteréhez méltó színvonalú könyveket bocsátott ki. Sajtója alól évente 6—8 nyomtatvány került ki, s jöllehet ezek között ritka a nagyobb terjedelmű könyv,⁵ a nyomda betűkészlete a folytonos használat során egyre kopottabbá vált. Mivel a betűk újraöntésére Telegdinek nem volt módja, utolsó kiadványainak színvonala meg sem közelíti a koraiakét.⁶ Halála után (1730 ősze) a Főkonzisztórium a nyomdát Szathmári Pap Sándornak adta bérbe (1731. április 29.).⁷

¹ HAIMAN 1972 — JAKÓ 1974.

² KvRefEhkLvt I.B.1. sz., *Series rerum...* c. jegyzőkönyv p. 62—64. — JAKÓ 1974. 356—357, 363.

³ JAKÓ 1974. 355, 403.

⁴ KvRefEhkLvt Fasc. X. lit. D. nr. 26. — JAKÓ 1974. 373.

⁵ CSÁKÁNY B. József: *Aspecte din activitatea tipograficălor Eparchiei Reformate și a Colegiului Reformat din Cluj între 1702—1800.* Kézirat (1973) az Erdélyi Ref. Egyházkerület kolozsvári Gyűjtőlevéltárában. 62 skl.

⁶ HAIMAN 1972. 121, 125. — Telegdi 1709-es nyomtatványában (RMK II. 2370) különféle fokozatú, szép, élesen nyomott Misztótfalusi-betűk mellett a régi, XVII. századi 18 pontos kolozsvári kurzívot is viszontláthatjuk. 1730-ban jelentette meg Dobrai Csulak Sámuel: *Leiki olaj* c. könyvét; betűi kopottak, nyomása elmosódott. Mindkét kiadvány nyomdadíszai a Kis Miklós műhelyéből származnak.

⁷ FERENCZI Zoltán: *A kolozsvári nyomdászat története.* Kvár 1896. 76. — JAKAB Elek: *Oklevéltár Kolozsvár történetéhez.* II. Bp 1888. 547.

2. Misztótfalusi betűmetsző és öntő műhelyének sorsa egy ideig a nyomdaktól függetlenül alakult. Erről Kis Miklós még 1692 körül úgy rendelkezett, hogy halála után szálljon az erdélyi egyházkerületre, özvegyének fizetendő 3000 forint ellenében. A Főkonzisztórium mindjárt a Misztótfalusi Kis temetését követő napokon (1702. április 25—28.) leltározatta is a műhely teljes felszerelését, de hiábavaló volt Bethlen Miklós buzgólkodása, a vételárat még részletekben sem sikerült előteremteni.⁸ 1703-ban kitört a kuruc szabadságharc, s a hadak járása idején a vásárlást senki sem szorgalmazta. A Főkonzisztórium azonban nem feledkezett meg a betűszerszámokról; Köleséri Sámuel 1708-ban legalábbis azzal az ürüggyel vitetett 16-féle patricát Szebenbe, „hogy conserválja a generalis reformata ecclesia számára”.⁹ Valószínű, hogy Köleséri ezekkel a stempelekkel a saját munkáihoz kívánt szép betűket készíttetni, ugyanis sohasem adta át őket az egyháznak.¹⁰

Misztótfalusi Kis özvegye 1711 szeptemberében újból felajánlotta a Főkonzisztóriumnak férje betűszerszámait.¹¹ Az Egyházfőtanács a vásárlás érdekében egyrészt bizottságot küldött ki a betűmetsző és öntő műhely fölleltározása végett, másrészt megkísérelte a szükséges összeg előteremtését.¹² Misztótfalusiné 1712 elején ismételten sürgette az ügyet, jelezve egyúttal, hogy a betűszerszámok megvételére már több, készpénzzel és azonnal fizető jelentkező akadt.¹³ Sajnos a Főkonzisztóriumnak — akárcsak tíz évvel korábban — most sem állt rendelkezésére a vételár, mivel az 1702-ben indított gyűjtés nem hozott eredményt, újat pedig közvetlenül a háború után reménytelen volt indítani. Így a betűszerszámok az özvegy kezén maradtak, aki haláláig (1721. december 21.) hűségesen őrizte is őket.

Örökösei — Misztótfalusi Kis Anna és férje, Récesei Boér József — végre értékesíteni szeretnék volna a hagyatékot. Valószínűleg ők bízták meg Telegdi Pap Sámuel azzal, hogy Misztótfalusi Kis Miklós betűiről mintalapot készítsen (1723. január 6.), melynek felirata a kezüknél levő matricákra utalt.¹⁴ Akár a több példányban készült mintalap, akár más tényezők révén a betűszerszámok ügye újból szőnyegre került, és a kolozsvári református kollégium professzorainak sikerült adakozó kedvű patrónusra találni: Bánffi György főgondnok 1724 márciusában 2000 magyar forintért megvásárolta és a kollégiumnak adományozta a sokat hányódott eszközöket. Mivel ekkor a kollégium nyomdája használatlanul hevert, a professzorok az értékes adományt szintén elraktározták.¹⁵

Fölvetődik a kérdés, hogy a Misztótfalusi Kis betűműhelyének végre köztulajdonba került felszerelése milyen mérvű csonkulást szenvedett az idők során. Boér József az eladáskor kötelezte magát, hogy a Kölesérinél maradt patricákat visszaszerzi és

⁸ JAKÓ 1974. 68. 480—482. — A leltár: KvRefEhkLvt Fasc. X. lit. D. nr. 26/e, kiadva: MKsz 1972. 205—208 (HAIMAN György). — JAKÓ 1974. 365—373.

⁹ JAKÓ 1974. 376.

¹⁰ Uo. 483. 42/1. jegyzet. — HAIMAN 1972. 109—110.

¹¹ FőkonzLvt 64/1711. — JAKÓ 1974. 374—375.

¹² FőkonzLvt 9/1712, Prot. sess. p. 99. — JAKÓ 1974. 375—384.

¹³ FőkonzLvt 6/1712, Prot. sess. p. 113. — JAKÓ 1974. 384—385.

¹⁴ HAIMAN György: *Tótfalusi Kis Miklós betűmetszői és tipográfusi hagyatékához*. MKsz 1972. 196. — HAIMAN 1972. 121.

¹⁵ JAKÓ 1974. 68—69, 401.

„általadja az többi mellé”.¹⁶ Az adományul kapott betűszerszámokról fölvelt leltárban szinte hiánytalanul megvannak a másfél évtizeddel korábban Szebenbe került stempelyek, Boér tehát eleget tett kötelezettségének.¹⁷ Ámde az a tény, hogy az eszközökért végül is csupán 1700 forintot kapott,¹⁸ mégis arra utal, hogy a hagyaték némiképp csonkulva került a kollégium tulajdonába. Erre különben a kortársak is emlékeztek, Pataki Sámuel például hallomásból tudott arról, hogy a szerszámkészletből ötvösök stempeleket vásároltak.¹⁹ A csonkulás mértékét az 1711-ben és 1724-ben készült leltárak tételenkénti összevetése határozhatja meg, ezt azonban a különféleképpen használt betűmegnevezések nehezítik. A két leltár futólagos összehasonlítása alapján az a benyomásunk, hogy a csonkulás — a matricák esetében legalábbis — nem lényegbevágó. Az 1711-ben összeírt mátrixok kevés kivétellel az 1724-es leltárban is szerepelnek, a kollégium tehát olyan betűanya-készlet birtokába jutott, amely hosszú időre biztosította a református nyomdák ólombetűinek művészi színvonalú megújítását.

3. E megújítás az 1730-as években vált esedékessé, amikor a főkonzisztórium nyomda élére Szathmári Pap Sándor került. Megbízólevelének egyik pontja is erre utal: „azon Typographiának ... ő kegyelme ... tellyes tehetsége szerint conservatiojára, tipusinak renovatiojára igyekezzék...”²⁰ Szathmári német és holland műhelyekben évekig tanulta a nyomdászatot, a betűmetszéshez és öntéshez is értett.²¹ 1732 márciusában engedélyt kért és kapott arra, hogy a főkonzisztórium officína erősen megkopott betűit a kollégiumban őrzött Misztótfalusi-féle matricákkal újraöntse.²² Meg is kezdte a betűanyag felfrissítését, de a betűanyák mellett a kollégiumi nyomda Kistől származó ólombetűiből is vett kölcsön, megtakarítva így az öntés fáradságos munkáját. Minden kényelmessége mellett mégis ő volt az első, aki nagy elődje betűszerszám-hagyatékát célszerűen hasznosította: Kis Miklós stempelyeivel 31 db „Párisi Capital Matrixot” készített. (A különös elnevezés mögött valószínűleg a Grot canon capital 32 pontos betűfajta rejlik, ennek poncbélyegzői ugyanis szerepelnek az 1724-es leltárban, matricái viszont nem.)²³

Noha Szathmárinak, épp a Misztótfalusi-hagyaték révén, megadatott a lehetőség a nyomda jó karba állítására, munkáját hanyagul végezte, csúnyán nyomott, sajtóhibákkal teljes könyveket bocsátva ki.²⁴ Munkájával, lassúságával egyre

¹⁶ Uo. 386.

¹⁷ Vö. a JAKÓ 1974. 386—393. lapjain kiadott leltár „Stempelek” rovatát a Köleséri nyugtatványával uo. 376. A Szebenbe került patricák közül csupán egyetlen változat hiányzik a kolozsvári leltárból.

¹⁸ KvRefEhkLvt Fasc. X. lit. D. nr. 26.

¹⁹ JAKÓ 1974. 401.

²⁰ FőkonzLvt 5/1731, Prot. sess. p. 355—356.

²¹ FERENCZI: i. m. 76—77. — HERPEI János: *A XVI—XVIII. századbeli kolozsvári nyomdászok iskolái és szakmabeli végzettsége*. MKsz 1963. 176—177.

²² KvRefEhkLvt Fasc. X. lit. D. nr. 26. — FőkonzLvt 216/1838.

²³ JAKÓ 1974. 69, 388, 393—396. L. a FőkonzLvt 102/1768. sz. iratnak a Függelékben közölt szövegét.

²⁴ A Főkonzisztórium leirata Szathmárihoz: „nem tagadhattyuk, hogy a nyomtatásban mind szorosabb diligentiát, mind pedig nagyobb vigiliatot vártunk volna kegyelmedtől, mintsem amelyet Kegyelmed hivataljában való beállításától fogva tapasztaltunk (a betűk sem elég nitide tettzven meg, s e felett feles hibák is találatyván a kegyelmed keze alól ki költ munkákban).” FőkonzLvt Prot. exp. p. 556. Szathmári Pap nyomtatványai (VERESTŐI György: *Gyászbeszéd özv. gr. Teleki Judít felett 1734*; NÁDUDVARI Péter: *Nyolcvannégy prédikációi 1741*) igazolják ezt az elmarasztaló véleményt. A címlapokon még mindig

inkább elégedetlenül a kolozsvári kollégium professzorai elhatározták a kollégiumi nyomda működésbe állítását, amely egyúttal az egyre szigorodó cenzúra megkerülésére is lehetőséget teremtett. A betűkészlet gyarapítása végett 1737 márciusában az unitárius egyháztól néhány mázsa öntött betűt vásároltak, Szathmáritól pedig — több-kevesebb hiánnyal — visszaszerezték a korábban kölcsönadott betűszerszámokat és ólombetűket.²⁵ E félig-meddig titkos műhely első kiadványát, C. Vitringa holland teológus *Doctrina Christianae religionis per aphorismos summatim descripta* című művét még Szathmári kezdte nyomtatni, a munkát pedig Debreczeni György deák, Telegdi egykori legénye és a diáksorban lévő Páldi István fejezte be.²⁶

A kollégiumi nyomda beindítását azonban Szathmári Pap Sándor sérelmesnek tartotta, Bonyhai György püspök is nehezményezte. Felterjesztéseik nyomán a Főkonzisztórium jelentéstételre szólította föl a kollégium professzorait. Csepregi Ferenc és tanártársai védekező levelükben kifejtették:

„uj Typographiát nem erigálunk, . . . hanem a régi kegyes Benefactorok, nevezetesen gr. Bánffy György . . . által Collegiumunk számára szereztetett instrumentumokat s betűket, a mostan fungens Curator urunk által [az unitáriusoktól] szereztetett betűkkel együtt, avagy csak rész szerént akarjuk perлуstrálni és jó karba állítani, hadd tudhassuk meg, minemü kintsünk vagyon s mivel bővelkedünk.”

Védekezésüket figyelembe véve az Egyházfőtanács úgy kívánta rendbe hozni a református nyomdaügyet, hogy Szathmárit serényebb és figyelmesebb munkára szólította fel, a valóban értékes kincsekkel bővelkedő kollégiumi nyomda működését azonban — az illegális könyvkiadás várható következményeire is gondolva — már 1737 őszén betiltotta.²⁷ Az ellenőrzés azonban nem lehetett túl szigorú, a következő évben ugyanis egy újabb könyv került ki a kollégiumi műhely préluma alól, J. Clauberg *Logica contracta* című munkája. (E rövidke tankönyv korábbi hazai kiadásai épp a Miszótfalusi officinájában láttak nyomdafestéket, így a szintén Kis-féle betűkkel készült új kiadás könnyebben elkerülhette a cenzúra figyelmét.²⁸) 1738 tavaszán, a református egyházra nehezedő nyomás hirtelen fölérősödésekor²⁹ a kollégium professzorai jobbnak látták az illegális nyomda működésének beszüntetését.

szerepelnek a régi kolozsvári 16, 18 és 32 pontos antikvák és kurzívok, erősen kopott állapotban. A szövegben a Miszótfalusi Kis héber és görög betűi élesen nyomottak, de magyar és latin betűi kopottak. Túlfestékezés is rontja az összhatást. A nyomdadíszek, egy-két új barokkos fametszettől eltekintve, még a Kis Miklós officinájából származnak.

²⁵ KvRefEhkLvt *Series rerum* p. 164, 166. (kiadva: ProtKözl 1895. 135.) — JAKAB Elek: *Kolozsvár története*. III. Bp 1888. 169. — JAKÓ 1974. 393–397.

²⁶ JAKÓ 1974. 403, 484. — HERPEI János: *Könyvészeti tanulmányok*. Kvár 1942. 42–43. A címlapon Miszótfalusi 24 pontos antikváját látjuk viszont. A szövegben a 49. laptól kezdve, amikor György deák és Páldi vette át a munkát, szép, éles Kis-féle betűket találunk. Az iniciálék és a címlapdísz újak, a fejlécek Miszótfalusi-féle szedett körzetekből állanak.

²⁷ FőkonzLvt 8, 10, 15, 16/1737, Prot. exp. p. 554–556.

²⁸ HAIMAN 1972. 301, 311. — JAKÓ 1974. 486. Ebben az új kiadásban Miszótfalusi antikvái és kurzívjai szép éles nyomtatásban állanak előttünk. Új kezdőbetűk mellett a kiváló betűművész műhelyéből származó iniciálékkal is találkozunk.

²⁹ POKOLY József: *Az erdélyi református egyház története*. Bp 1904. III. 86–88. — TRÓCSÁNYI Zsolt: *Kísérletek teljes katonai uralom létrehozására Erdélyben (1732–1739)*. Századok 1983. 1007–1010.

Bárha kevés könyvet eredményezett, akciójuk mégis kettős hasznot hozott: nyilvánvalóvá tette egyrészt a főkonzisztórium nyomda hiányosságait, másrészt pedig a kivezető útra is rámutatott a szinte feledésbe merült kollégiumi műhely értékeinek fölcillantásával. 1740 áprilisában a kolozsvári református egyházközség és kollégium javaslatot terjesztett a Főkonzisztórium elé a két nyomda egyesítésére. Jelezték, hogy a kollégiumi nyomda „a Tótfalusi uram Matrixait és minden Typographiához tartozó Instrumentumait”, valamint az unitáriusoktól nemrég vásárolt „egy néhány mása német és magyar Betüket” tartalmazza, s mindezeket külön leltározva, a tulajdonjog fenntartásával adják a közös műhely használatába. A Főkonzisztórium, a két református nyomdát „jó időtől fogva akarván jó karba állítani és azok iránt állandó provisiot tenni”, örömmel fogadta és jóváhagyta a javaslatot. A kibővült műhely vezetését továbbra is Szathmári Pap Sándorra bízta, társául (coadjutor) pedig az Utrechtből nemrég hazatért Pataki Józsefet rendelte s ajánlta a Debreczeni György deák nyomdászlegény alkalmazását is.³⁰ Így újból létrejött az az egységes nyomtatóműhely, amely már a Misztótfalusi Kis életében is biztosította a folyamatos és gyors könyvkiadást.

Szathmári a kollégium Kis-féle, alig használt ólombetűit újból kezéhez véve inkább azokkal nyomtatott, a főkonzisztórium nyomda elkopott betűinek megújításával nem sokat törődött, annál is inkább, mivel a matricák nagyobb része a kollégiumban maradt. Így a Schultens héber nyelvtanát a Misztótfalusi új betűivel nyomtatta, s e szépen sikerült kiadvány a külföld elismerését is kivívta.³¹ Halála (1745. január 25.) után korábbi társa, Pataki József vette át a műhely vezetését, aki elődje hagyományait folytatva kizárólag a kollégium betűkészletét használta. A Pataki számára 1749-ben kiadott nyomdai pátensben a Főkonzisztórium világosan megkülönböztette „a mostan munkában lévő” és „a mostan nyugovó Typographiát”, elrendelve ez utóbbi „elkopott régi betűinek” megújítását.³² Évéggett Pataki átvette a kollégiumtól a Misztótfalusi-féle betűszerszámokat; az ekkor készült leltár szerint különféle fokozatú latin, magyar, német, héber és görög betűk matricái (3270 db), patricák, poncbélyegzők és betűöntő szerszámok, valamint öntött betűk kerültek a keze alá.³³ Lehetősége nyílt tehát arra, hogy a főkonzisztórium „nyugovó” nyomda betűinek újraöntésével kiegészítse az egyesített műhely betűkészletét. Ámde Patakiban nem lobogott a Misztótfalusi Kis tüze, s a betűöntés sok bíbelődéssel járó munkáját csak ímmel-ámmal végezte.

Kilencévi munkálkodása után egyik legénye, Kis György keserűen állapította meg: „tellyességgel csak fél caractert is, nem hogy többet, nem hogy épített s nem ujitott, ugy anynyira, hogy a N. Eklésia [azaz a Főkonzisztórium] betűivel semmi ollyas tisztességes munkát elaborálni nem lehet. Léven pedig akkor tájba a N. Collegium Typussa ujobb, mind azt koptattuk, hogy már mostan az új az ó Typussal szintén egyenlő.” Noha a Kis György vádjait bizonyos fenntartással kell kezelnünk, mivel főnöke elleni kirohanásait személyi ellentétek is szították, nagyjából mégis

³⁰ „Projectum circa Typographiam Claudiopolitanam” KvRefEhkLvt Fasc. X. lit. D. nr. 26/c. A Főkonzisztórium válasza: FőkonzLvt Prot. exp. p. 645–646. L. még FőkonzLvt 16, 20, 21/1740.

³¹ JAKÓ 1974. 404, 486. — ProtKözl 1889. 52–53.

³² FőkonzLvt Prot. exp. p. 558–559.

³³ JAKÓ 1974. 397–400.

igaza volt, hiszen a későbbi fejlemények világosan megmutatták, hogy az egyesített nyomda a Pataki keze alatt korántsem fejlődött a kívánalmaknak megfelelően.³⁴

4. Időközben a református nyomdaügy megújulásának ígéretes reménysége tűnt fel az 1752 szeptemberében hazaérkezett Páldi Székely István személyében. Németországi és hollandiai tanulmányai során Páldi a betűkészítés minden csinját-binját elsajátította, sőt a rézmetszésben is kiváló jártasságot szerzett; jogosan remélhette tehát a Főkonzisztórium, hogy „az egész typographiát — mint ígérte — maga ipartársa által jó rendbe fogja állítani”. Az Egyházfőtanács bizalmasan kezelendő terve szerint Páldi fogja átvenni a nyomda vezetését, a műhelyt a kollégiumban helyezik el, Pataki pedig nyugalomba vonul.³⁵ Kiszivárgott hírekből azonban Pataki József tudomást szerzett a tervről, s azonnal kérvényekkel fordult a főgondnokokhoz, hogy állását mentse. Figyelembe veendő érdemei között a betűk megújítását is felhozta, amivel valójában kevéssé büszkélkedhetett („tészen bizonságot a Typus is, amelyet ennyi jacturáim között szaporítottam és újítottam”).³⁶ Kitartó kérelmezéseivel elérte, hogy továbbra is a főkonzisztórium nyomda élén maradjon.

Ebben a helyzetben az Egyházfőtanács, hogy a pályája elején lévő Páldinak munkát adhasson, 1753. február 4-én ismét a nyomda megosztása mellett döntött, mégpedig úgy, hogy Páldi István „pro nova fusione et restauratione” vegye át a generalis ecclesia immár teljesen hasznavehetetlenné kopott betűit, Pataki József pedig mint főkonzisztórium nyomdász dolgozzék a kollégium szintén kopott, de még használható felszerelésével.³⁷

A régi betűk átadása azonban több mint egy évig húzódott, Páldi csak 1754. augusztus 10-én foghatott neki „az el kopott ó Typusok renovatiójokhoz”. Lendületesen haladt, hat hét alatt „egy rendbéli typust el-is végezvén”.³⁸ A Főkonzisztórium, a Páldi dicséretes előmenetelét látva, szeptember 21-én meghagyta a kollégium gondnokainak, hogy a betűszerszámokat, „mellyek az Collégiuméi és az Typographiához tartoznak, ugymint: Matrixakat, Stempeleket etc., hogy ezeketis a rósda továbbis ne eméssze, amellet pedig haszna vétethessék, a Pataki Jósef . . . keze alól . . . a Páldi István kezébe assignállyanak.”³⁹ Páldi a Misztótfalusi betűszerszám-hagyatékát használva tovább folytatta a betűk felújítását, és 1755. február 16-án Patakitól átvette a főkonzisztórium nyomda elkopott betűinek utolsó részletét is. A 23 mázsa 30 fontnyi betűmennyiség leltára részletesen felsorolja

³⁴ Kis György felterjesztése: FőkonzLvt 10/1754. Pataki József korai kiadványaiban (DEÁKI József: *Gyászbeszéd Székely Zsuzsánna felett* 1746; KAMARÁSI György: *Emlékezet kövei* 1747) aránylag szép, olvasható lenyomatban szemlélhetjük a kollégiumtól átvett Kis Miklós-féle betűkészletet, későbbi nyomtatványai azonban arról tanúskodnak, hogy ez a készlet is nagyon megkopott a keze alatt (*Naeniae lugubres* . . . *Samuelis Pataki* 1766; GÉNYA József: *Halotti oratio Filep Erzsébet felett* 1767). Az 1740-es években még használta a XVII. századi régi kolozsvári betűket (18 pontos kurzív díszbetű, 18 pontos kurzív kurrens), a Misztótfalusi műhelyéből származó címlapdísz (HAIMAN 1972. 62–9. kép) és záródísz (uo. 64–4. kép) pedig említett 1766-os kiadványában fordul elő, erősen kopott állapotban.

³⁵ HERPEI: i. m. (1963) 178–179. — KELEMEN Lajos: *Páldi István rézmetsző: Művészettörténeti tanulmányok*. I. Bukarest 1977. 144. — FőkonzLvt 47/1752, Prot. sess. p. 58–59.

³⁶ ProtKözl 1889. 44, 52, 60. — FőkonzLvt 22/1753.

³⁷ JAKÓ 1974. 70. — FőkonzLvt 9, 10/1753, Prot. sess. p. 76–77, Prot. exp. p. 104–106.

³⁸ FőkonzLvt 22/1754, Prot. sess. p. 138–139.

³⁹ Uo. Prot. exp. p. 170–171.

azokat a különféle fokozatú latin, héber és görög betűket, kottákat, iniciálékat, amelyeket még Kis Miklós öntött, s fél évszázados szüntelen használat során most megérették a felújításra.⁴⁰

Páldi Székely István műhelyét a kollégiumban rendezte be, „abban a Házban, amelyben még deák korában a Vitringát nyomtatta”. Április 9-én örömmel jelentette a Főkonzisztóriumnak, hogy „már régen a Betüim készen vagynak és minden apparatus a nyomtatásra”, a munka beindításához csak az engedély hiányzik. Először a Helvét Hitvallás nyomtatására kapott engedélyt;⁴¹ ez a kiadványa, a *Confessio et expositio fidei christianae*. . . Haiman György megállapítása szerint „szép élesen nyomott, tiszta Kis Miklós-féle betűkkel készült és nem is rossz tipográfiával”.⁴² Páldi nyomdaművészeti jártasságát és rézmetsző tehetségét egyaránt fémjelzi az *Elein való megtérésnek gyümölcse* című miniatűr könyvecske, amely 1760-ban került ki a sajtó alól.⁴³ Misztótfalusi méltó utódjává vált a betűmetszés és öntés terén is. Nyomdája betűkészletét teljesen felújította,⁴⁴ és új betűket is metszett; „Görög és Deák” matricáinak száma 500-ra megy. Új záródíszeket, fejléceket, körzeteket és iniciálié-sorozatokat készített. Abban is nagynevű elődje példáját követte, hogy a felekezeti korlátokon túllépve, tudásával egész Erdélynek kívánt szolgálni. Petru Pavel Aaron unitus román püspök megbízásából 1755-ben újraöntötte a balázsfalvi nyomda cirill betűit, a következő években pedig új cirill patricákat metszett a román officína számára. 1756-tól kezdődően latin betűkészletet öntött a balázsfalvi nyomdának, mégpedig a kollégium Misztótfalusitól származó matricáiból; így az új román műhely is részesedett az európai hírvetűművész örökségéből.⁴⁵

Páldi vezetésével a kollégiumi nyomda szépen dolgozott, az 1760-as években háromszor annyi kiadvány látott itt nyomdafestéket, mint a Pataki-féle konkurens műhelyben.⁴⁶ Időjártával azonban a Páldi István lendülete is alábbhagyott, főleg a nyomdafelszerelés megújítását hanyagolta el.⁴⁷ 1767-ben a Főkonzisztórium, látva mindkét nyomda hanyatló állapotát, bizottságot küldött ki a műhelyek felülvizsgálatára: „régibb, újabb betűk mása és font szám szerint mérettessenek fel, nemkülönben régibb újabb Matrixok vétessenek Calculusra, hadd tessék ki mind a két Typographusnál, mindeniknek mi volt az industriaja az után, hogy a régebb Instrumentumok kezeikhez mentek.” A bizottság szakértőjévé Pataki Sámuel

⁴⁰ JAKAB Elek: *Oklevéltár Kolozsvár történetéhez*. II. 590. A leltár: KvRefEhkLvt Fasc. X. lit. D. nr. 26/c.

⁴¹ FőkonzLvt 4/1755, Prot. sess. p. 155.

⁴² HAIMAN 1972. 127.

⁴³ MKsz 1972. 123.

⁴⁴ 1757 szeptemberében jelenti a Főkonzisztóriumnak, hogy „officináját is szükséges Deák betűkkel szaporíttatni kívánná, ha materia iránt parantsolni méltóztatnak Nagyságtok”. FőkonzLvt 45/1757, Prot. sess. p. 254.

⁴⁵ JAKÓ Zsigmond: *A balázsfalvi nyomda kezdetei*. Írás, könyv, értelmiség. Bukarest 1976. 253–256.

⁴⁶ CSAKÁNY: i. m. 41–44, 50–61. — JAKAB Elek: *Kolozsvár története*. III. Bp 1888. 315–316. Páldi Székely kiadványainak (*Innepnapokra való isteni dicséreték* 1760; SZATHMÁRI PAP Mihály: *Gyászbeszéd Verestói György felett* 1760) címeit és szövegét jórészt a Misztótfalusi Kis matricáival újraöntött betűkből szedte, nyomdadíszei viszont teljesen újak, saját készítésűek. Későbbi kiadványaiban a betűk kopottsága szembetűnő.

⁴⁷ PATAKI Sámuel írta róla 1769-ben: „már idős és beteges ember lévén Néh. Páldi uram, a reparatiot igen kedvetlenül folytatta”. FőkonzLvt 171/1769.

professzort nevezte ki az Egyházfőtanács, „mint akire bizza ettől fogva: Typographiákra való Attentiot primario” és „aki e dologhoz igen jól ért”.⁴⁸ 1768 januárjában a bizottság elvégezte a nyomdák leltározását; kivonatban fennmaradt összeírásukból⁴⁹ kiderül, hogy a kollégiumi nyomda 3109 db régi betűanyát őrzött. E mennyiségből az 1—12. tétel alatt felsorolt 2130 db matrica tekinthető a Misztótfalusi Kis hagyatékának, mivel ez a szám áll a legközelebb a kiváló betűművész örökségéről 1702-ben és 1724-ben fölvetett leltárakban szereplő 2274, illetőleg 2273 db betűanyához. E jelentős matricakészletből azonban ekkor már csupán 1819 db volt úgy-ahogy használható állapotban. A főkonzisztórium nyomda 44 db Kis Miklós-féle betűanyát használt. Pataki Sámuelnek az összeíráshoz fűzött megjegyzéseiből a leltározó bizottság elégedetlensége csendül ki, a műhelyek föllendítését célzó intézkedéseik azonban a két bérlő, Páldi István és Pataki József öregsége, törődöttsége miatt egy ideig még nem léphettek életbe.

A főkonzisztórium nyomda a Pataki József keze alatt maradt még jó másfél évtizedig. A műhely lassú hanyatlására utal, hogy 1770 után egyetlen könyv sem került ki a sajtója alól; Pataki a kalendárium és alkalmi aprónyomtatványok készítéséből meg az egyházközségtől húzott gondnoki fizetéséből tartotta fenn magát. Nyomdája állapotáról 1777-ben így írnak a kolozsvári kollégium gondnokai: „van ugyan még itt a . . . Pataki József uram kezénél egy ideig meghagyva egy Typographia, hogy öregségére jutott állapotját táplálja belőle, . . . de ezt ad massam reponálni a Collegium és Ecclesia kívánja, külön tovább nem is tarthatja, éppen el romlott Statusban lévén.”⁵⁰ 1784. december 16-án Pataki József elhunyt, s műhelyének mintegy 10 mázsányi betűanyaga a kollégiumi nyomda kezelésébe került.⁵¹ „Hanem a betűk többnyire mind el kopottak lévén — írják a kollégium előljárói 1820-ban — ottan mind ez ideig is nem használtattak, hanem még akkor különös Ferslágban bé pakkoltatva mostis a Collegyom régi Thécájában tartatnak.”⁵²

5. A XVIII. század végén tehát a kolozsvári kollégium nyomdája lett a Misztótfalusi-örökség egyedüli letéteményese. Páldi Székely István halála (1769. március 10.) után a kollégium a bérlőrendszert megszüntetve saját kezelésébe vette a műhelyt, felügyelőjévé pedig, a Főkonzisztórium jóváhagyásával, Pataki Sámuel nevezte ki.⁵³

Pataki professzor, az Erdély-szerte ismert nyomdászakértő Misztótfalusi Kis Miklós első értékelői közé tartozott, és a kezére bízott műhelyt a nagy előd szellemében kívánta fejleszteni. 1769 novemberében nagyszabású tervet dolgozott ki a nyomda fellendítésére, amit a Főkonzisztórium jóvá is hagyott. Eszerint Páldi kiváló tanítványa, Beregszászi Péter lett a műhely vezetője (factora, „Legények Praesese”), akinek a munka irányítása mellett fő feladata volt, hogy „maga

⁴⁸ FőkonzLvt 56/1767, Prot. exp. p. 880–881.

⁴⁹ FőkonzLvt 17/1768. A fölterjesztéshez mellékelt leltárak sajnos már a múlt században is hiányoztak a levéltárból. A leltárak 102/1768. sz. alatt fennmaradt kivonatát a Függelékben közöljük.

⁵⁰ FőkonzLvt 88/1777.

⁵¹ KvRefEhkLvt *Series rerum* p. 239. — ProtKözl 1895. 199. — FőkonzLvt 216/1838.

⁵² FőkonzLvt 171/1820.

⁵³ Uo. 171/1769.

szüntelen dolgozzék a Typusok reparatioján, Görög és egyéb betűknek, melyeknek még hijával vagyunk, matrixain”.⁵⁴ A nyomda műszaki fejlesztésében Pataki szerepet szánt a Pálditól nevelt több szakembernek is, köztük Vizi Istvánnak, aki autodidakta módon sajátította el a betűkészítés mesterségét és a nyomda factora volt 1772—1775 között.⁵⁵ Beregszászi, Vizi és Rochel Antal „betűmegtűző és öntő legények” kezemunkájával folyamatosan haladt a betűkészlet felújítása és öregbítése oly mértékben, hogy a Pálditól örökölt hétmázsányi betű tíz év alatt 60 mázsára szaporodott.⁵⁶ Ehhez nem csupán a kollégium Misztótfalusi-féle matricáit használták, hanem újakat is készítettek; Rochel például „egy német petit egész character Mátrixot”. Pataki professzor pedig Sárdi Sámuel szebeni nyomdász hagyatékából Lőcséről származó betűanyákat és stempeket is vásárolt. Jogos büszkeséggel jelenthette 1780-ban a Főkonzisztóriumnak: „Ezekkel és a miket magam tsináltattam matrixokat, sokkal többet mutatok accessoriumot, mint a mi Totfalusianum kezembe jött.”⁵⁷ A Sárdi özvegyétől szerzett betűszerszám-készlet 3839 matricából és 1620 acélbetűből (stempel) állt.⁵⁸ Páldi és tanítványai is szép számban készítettek új betűanyákat, ezzel szemben a kollégium tulajdonában levő Misztótfalusi-hagyaték az utolsó ismert leltár⁵⁹ szerint 3270 matricát tartalmazott. Pataki Sámuel igazgatása alatt tehát jelentősen kibővült a nyomda szerszámkészlete, de a Kis Miklós kezéből származó százados öntőmintácskákat még ekkor is használták új betűk készítésére.⁶⁰

A kollégiumi nyomda Pataki Sámuel felügyelete alatt zajló nagyarányú felújításának Kapronczai Nyerges Ádám volt a kulcsembere. Kapronczai, az utolsó erdélyi betűművész 1769 őszén a kolozsvári műhelyben a Misztótfalusi Kis eszközeit használva kezdett ismerkedni a nyomdászat s a betűkészítés titkaival. Tanítómestere Beregszászi Péter volt, Pataki professzor pedig a Kis Miklós példájával serkentette a mesterség minél alaposabb elsajátítására. Másfél évnyi gyakorlat után Kapronczai — Pataki véleménye szerint — „rotunda betűket jótskát tsinált, de a cursivájából kitettzik, hogy még lehet ő kegyelmének tanulni”.⁶¹ A Főkonzisztórium segítségével 1772-ben Bécsbe utazott, ahol Joseph Kurzböck udvari nyomdász mellett öregbítette mesterségbeli tudását. Már 1777-ben haza akart jönni, de alkalmazásának ügye, akárcsak a Páldié, jó három évig húzódott, míg végre 1780 márciusában a Főkonzisztórium kinevezte a kolozsvári kollégium nyomdászává.⁶² A nyomda ügyét

⁵⁴ FőkonzLvt 171/1769, „A Kolozsvári Reformatum Collegium Typographiájának ezután való folytatásáról rövid Reflexiók” cím alatt. Vö. Jakó 1974. 485. 7. jegyzet.

⁵⁵ FőkonzLvt 18, 41/1772. HERPEI: *i. m.* (1963) 181.

⁵⁶ FőkonzLvt 17/1772, 32/1780, 146/1785. — HERPEI: *i. m.* (1963). 181. Beregszászi „Gármond, Cicero és Augustin charactereket” készített. KvRefEhkLvt Fasc. XXXIII. nr. 5.

⁵⁷ FőkonzLvt 32/1780. KvRefEhkLvt XXXIII. nr. 5.

⁵⁸ FőkonzLvt 229/1818.

⁵⁹ JAKÓ 1974. 397–400.

⁶⁰ 1777-ben a kollégium gondnokai jelentik a Főkormányzéseknek: „Collegium etiam hocce licet precipuis Typorum formas, matricesque vulgo vocatas, jure optimo a Saeculo possidens, typos sibi necessarios in proprios usus fundi curaverit et nunc quoque curet.” FőkonzLvt 88/1777. — Pataki Sámuel 1769-ben írja a Misztótfalusi betűszerszámairól: „az ő munkáinak nagyobb része kezünkre jutván, most is az fundamentoma betűinknek, melyekkel élünk s szépségekkel dicsekedünk.” JAKÓ 1974. 485. 7. jegyzet.

⁶¹ FőkonzLvt 18/1772.

⁶² Uo. 88/1777, 31/1780. HERPEI: *i. m.* (1963) 182–183.

szívén viselő Kemény Simon főgondnok örömmel fogadta a kinevezést, a Kapronczai személyében ugyanis „perfectus jó Typographussa lenne a Collegiumnak, kinek keze alatt . . . az betűk szépen és jó móddal meg újittatnának, sőt ha a költség engedné, fundamentumából is szép új betűk öntettetének a Typographiának nem tsak mostani, hanem sok időkig tartó nevezetes hasznával, melyre elég példa, hogy Tótfalusitól fogva jó Typographus Erdélyben nem lévén, ma is az ő munkája után áll fenn ezen Typographia.” A Kapronczai számára kiállított megbízólevél pontosan ezt a célt tűzte ki az új nyomdavezető elé: „Ami defectusok vagynak azokban [a betűkben], amik most találatnak, megjobbitsa és suppleálja; a micsoda speciesű betűk pedig még nincsenek, és egy Typographiában megkívántatnak, megkészitse és kipótolja. Szükséges betűket öntsön vagy öntessen, egy szóval a sculptoria és fusoria officinát regálya és ornálya.”⁶³

A Miszótfalusi méltó utódjaként értékelt Kapronczai Ádám be is váltotta a hozzáfűzött reményeket. Egy új stílus előhírnökeként „a hollandi típusból a klasszicizmus irányába mutató” betűket metszett, ezeket már 1781-ben használatba vette.⁶⁴ Gondja volt a Sárdi-féle nemrég szerzett matricák kijavítására. Maga is megvallotta, kortársai is úgy ismerték, mint aki „különösen Sculptor inkább, mint Typographus”, ámde a nyomda mindenféle ügye-baja elvonta a szívének legkedvesebb munkától. 1784 márciusában írja: „én a tipográfiának szükségesebb és hasznosabb részét nem dolgozhatom, ugy mint a betű metzésre, melly nagy attentióval jár, éppen nem érkezhetem.” Nyomdavezetői állásáról lemondva életét ezután a betűkészítésnek kívánta szentelni.⁶⁵ 1785 végén Marosvásárhelyre költözött és az ottani református kollégiumban nyomdát alapított.⁶⁶ Egyik jelenkori méltatója szerint „vele lezárult Kolozsvár nagy könyvnyomtatóinak, vagyis a nyomda művészeinek szép, hosszú sorozata”.⁶⁷ Betűszerszám-hagyatéka, különféle adósságai fejében, a kolozsvári kollégium nyomdájának tulajdonában maradt.⁶⁸

Az újra a Pataki Sámuel közvetlen irányítása alá került kolozsvári műhely élére nem sikerült olyan szakembert állítani, aki a nagy elődök munkáját a kor színvonalán folytatta volna. 1784—1790 között Deáki Sámuel állt a nyomda élén, utóda, Török István, 1805-ig volt a nyomda administratora. Munkájukról semmi érdemleges sem mondható, az átlagos mesteremberi színvonalat nem haladták meg.⁶⁹ Nyomtatványaikban az új betűk mellett még a XIX. század elején is

⁶³ FőkonzLvt 31/1780.

⁶⁴ HAIMAN 1972. 127. BEAUMONT Mária: *Kisdetek tárháza* (1781) c. kiadványának címlapján Miszótfalusi 16 pontos antikva verzáljával találkozunk, de a szöveget új metszésű antikvából szedte.

⁶⁵ FőkonzLvt 59/1784.

⁶⁶ KONCZ József: *A marosvásárhelyi evang. reform. kollegium nyomdájának száz éves története*. Marosvásárhely 1887. 3—5. — TÖRÖK István: *Adalékok a kolozsvári ev. ref. kollegium nyomda-vezetőinek életrajzához*. Erdélyi Múzeum 1888. 204—213.

⁶⁷ HERPEI: *i. m.* (1963) 181.

⁶⁸ A kolozsvári kollégium előjárói, számbavéve a nyomda fejlődését a Pataki Sámuel igazgatása alatt, megjegyzik: „ezekhez járultanak még a Kapronczai Ádámtól adósságban el foglalt feles számú elegy-belegy Mátrixok, Stempelék és egyéb eszközök is.” FőkonzLvt 138/1805.

⁶⁹ HERPEI: *i. m.* 184. — FőkonzLvt 138/1805. — KvRefEhkLvt *Series rerum* p. 276.

föllelhetők a Misztótfalusi Kis betűhagyatékának nyomai, erősen kopott formában.⁷⁰

Pataki Sámuel nyomdafelügyelő halála (1804. szeptember 10.) után a kollégiumi nyomdát újból bérbeadták. Ez alkalommal részletesen számba vették a műhely felszerelését; a leltárkönyvben (1805) a Kis Miklós hagyatékából származó záródíszek és iniciálék lenyomatai is szerepelnek.⁷¹ Az 1806-ban készült bérleti hirdetés arról is tájékoztat, hogy a nyomda nagyértékű betűszerszámai: „a Matrixok pedig és Stempelek, mellyek is Deák, Magyar, Német, Schwabacker, Sidó, Görög és Örmény szép, jó és tiszta mindenféle characterü Betűkhöz tartoznak”, nem kerültek a bérlő kezelésébe, hanem esetről esetre kölcsön vehette őket a kollégiumtól a betűk felújítása végett.⁷² Az örmény betűanyák bizonyára a Kapronczai hagyatékában maradtak fenn, a latin, magyar, héber és görög matricák egy része pedig még a Misztótfalusi Kis kezétől származott. Az európai hírű nyomdaművész betűszerszámait 1897-ig a kollégium tulajdonában maradtak, „amikor aztán, a nyomda egész régi felszerelésével együtt, nyersanyagként eladták”.⁷³

A kollégiumi műhely felszereléséből csupán azok a fára metszett iniciálék, címlap- és záródíszek, fejlécek maradtak fenn, amelyeket anyaguk miatt nem lehetett értékesíteni. E százados nyomdatörténeti relikviákat ma a kolozsvári Akadémiai Könyvtár őrzi.⁷⁴ Közöttük három olyan címlapdíz, három záródíz és két olyan iniciálé-sorozat található, amelyet a Misztótfalusi Kis Miklós officínája is használt. Megállapítható tehát, hogy a Haiman György monográfiájában közzétett iniciálé-sorozatból (52. kép) a 6. és 7. számú kezdőbetűk nyomódúcainak egy része (10, illetve 12 db) napjainkig fönmaradt. A címlapdíszek (62. kép) közül az Elzevir-nyomdászjelvény mása (2. sz.), a szárnyas napóra (9. sz.) és a gyermekpárt ábrázoló fametszet (15. sz.) kliséje maradt reánk. A Misztótfalusiól is használt záródíszek (64. kép) közül az 5., 6. és 12. számúnak maradt fenn a nyomódúca. Így, ha Kis Miklós betűkészítő eszközei, művészetének anyagi hordozói meg is semmisültek az idők során, nyomtató munkájának néhány megmaradt tárgyi emlékét ma is kegyelettel szemlélhetjük.

*

Misztótfalusi Kis Miklós betűhagyatéka, bár használatának mértéke fokozatosan csökkent, egy jó évszázadon át élő és ható tényezője maradt az erdélyi nyomdászatnak. Bod Péter és Pataki Sámuel nemzedékében pedig már betűművészi

⁷⁰ HAIMAN 1972. 127. Intze Mihály temetési kártáján (1795) Misztótfalusi Kis kurzív betűivel találkozunk, sőt a 6 × 6 cicerós I és M iniciálé is az ő műhelyéből való (HAIMAN 1972. 52—7. kép). A SZILÁGYI Ferenc—Hp05bERÉPEI János: *Gyászbeszédék br. Bánfi Terézia felett* (1807) c. kiadvány címlapján Kis Miklós 16 pontos kurzív verzálja látható, új, díszbetűk társaságában. A *Keresztyén katekismus* című, 1816-ban megjelent könyvben is találkozhatunk még Misztótfalusi betűivel.

⁷¹ JAKÓ 1974. 32, 34—35. ábrák.

⁷² FőkonzLvt 56/1806.

⁷³ JAKÓ 1974. 70. — GYALUI Farkas: *Adatok a könyvnyomtatás történetéhez Magyarországon. A kolozsvári református kollégium egykori nyomdája Budapesten*. MKsz 1902. 90—91.

⁷⁴ Az értékes régi klisék a volt Kolozsvári Református Kollégium könyvtárának anyagával együtt kerültek az Akadémiai Könyvtár őrzetébe. Maria Ursutiu könyvtárosnő hívta fel rájuk a figyelmet, szívességét ezúton is hálásan köszönöm. A kliséket az 1805-ös Inventariumban látható lenyomatok alapján Soltész Zoltánné azonosította és rendezte.

munkásságának úttörő, példamutató volta, könyvkiadói programjának újszerűsége is tudatosult. 1782-ben írja Pataki a református kollégium nyomdájáról:

„műhelyünknek a halhatatlan emlékü férfi, Tótfalusi Kis Miklós ideje előtt is voltak betűanyái, az említett Tótfalusitól pedig általa készített elegáns latin betűk és különféle héber betűk hasonlíthatatlan szépségű matricáit szereztük meg; később ezen eszközöket latin, görög és elsősorban német, a külföldieknél nem alábbvaló matricákkal egészítettük ki avégett, hogy e haza minden nemzetének szükséges könyvek nyomtatására alkalmas legyen. Mely Tótfalusi Miklósnak is célja volt, ha föltett szándékát a sors megvalósítani engedte volna. Tótfalusi szellemétől indítatva egynéhány hazánkfia a református státus költségén a rézmetszés művészetét külföldön elsajátította, hogy az általa megkezdett művet tökéletességre vigye.”⁷⁵

Függelék

KOLOZSVÁR, 1768 JANUÁR

*A főkonzisztóriumi (Pataki József)
és kollégiumi (Páldi István) nyomda leltárainak kivonata*

FőkonzLvt 102/1768.

A Tit. Páldi István uramnál lévő Typográphiának Conscriptioja. Anno 1768 Diebus Januarii

I. Mátrixok és Stempelek, mellyeket B. e. Grof Bánffy György ur vett volt a N. Totfalusi uram Relictájától a Kolosvári Ref. Collegiumnak

1. Canon Mátrixok nro	252
2. Paragon Mátrixok nro	76
3. Tertia vagy Textual Mátrixok nro	36
4. Augustin Mátrixok	243
5. Cicero Mátrixok	252
6. Descendian Mátrixok	244
7. Garmond Mátrixok	245
8. Brevier Mátrixok	28
9. Sido betük és accentusok Mátrixai	418
10. Sido Miscellánea Matrixok	57
11. Déák Miscellánea Matrixok	254
NB. Ezek nagy részént haszantalanok, tsak némelyeket lehet még valami haszanra adpicalni.	
12. Virágos Capital Német Mátrixok	25
13. Régi modi Német, Görög, Déák Mátrixok	979
NB. Ennek nem lehet hasznát venni, hanem a Görög Contractiokra nézve egy néhánynak.	

Summa nro = 3.109

Ezek között haszonvehetők vagynak tsak 1.819. De ezek között is sokak justálatlanok, és némely speciesekek defectussi vagynak, mellyeket suppléálni kelletik. Ezeken kívül vagynak:

14. Mindenféle betűkhöz való Quadrát és Spatium Mátrixok nro	59
15. Stempelek vagynak külömbfélék, ugyan Tótfalusié, nro	772
16. Fusorium Instrumentum, mely még Tótfalusi munkája nro	7
II. Mátrixok és Stempelek és egyebek, mellyeket T. Páldi István uram tsinált.	
1. Görög és Déák Mátrixok nro	500
NB. Ezekből justálva vagynak nro 164, a többi justálatlan	
2. Stempelek Görögök, Déákok és Tzirrádák	336
3. Fusorium Instrumentumok	7
Ezeket vagy épen ujan tsinálta, vagy ex fundamento corrigalta, ugy hogy tsak a matéria a régi	
Fa Metzések és Fa Betük	

⁷⁵ FőkonzLvt 57/1782. — TÖRÖK István: *Barth Péter és a nyomdászabadoalom*. Erdélyi Múzeum 1900. 140.

1. Titularis, Initialis és Finális Tzirrádák nro	43
2. Egy néhány rendbéli Titularis Virágos betűk nro	129
3. Simplex Capitalis Betűk két rendbéliek nro	106
4. Aesopusra valo Figurák	36
5. Uri Familiak Tzimerei	14
III. Öntött Betűk Castástól masalva	
Betűk vagynak különböző speciesűek centen.	17
NB. 1. Vagyon még ezeken kívül matéria készen és ön materiának való	1 6

Melleyeket az el mult esztendőben szerzettünk, de még az arrát meg nem adtuk.

2. A betűket Castastól mértük, mellyeknek pondussal fel mégyen circiter 5 Mására. És így a Betűk Massájának igaz pondussa léssen csak cent. 12. De ezután mikor refundaltatnak accuratius léssen meg mérve.

A T. Pataki Josef uramnál való Typographiának Conscriptioja Anno 1768 Die 19 Januarii

I. Matrixok és Ön virágos betűk

1. Brevier Matrixok nro	216
Ezeket Néh. Szathmári Sándor uram készítette, mikor a kis Soltárt akarta nyomtatni. Maradt az Ecclesia és Collegium Typographiájának.	
2. Parisi Capitál Matrixok nro	31
Ezeket is ő kegyelme verte volt ki a Collegium Stempeleivel.	
3. Arabs Matrixok	70
Ezeket is ő kegyelme tsinálta volt, mikor a Schultens Sido Grammaticáját nyomtatták ki.	
4. Kalendariumhoz valo jegyek Matrixai	44
Ezek a Collégiuméi, ad usum adattattak ki	
5. Önből öntött virágos betűk nro	86
Ezeket Néhai Szathmári Sándor Uram hozta volt Ultrajectomból.	
6. Egy Brevier corpusu Fusoria	

II. Öntött Betűk

Öntött betűk vagynak mind öszve cent. 21 lib. 71. De ezeket mérvén mind Castástól, a Casták voltanak nro 35, mellyeknek pondussa circiter téssen cent. 5. lib. 60. Ki huzván azt ex universa Massa, marad cent. 16. lib. 11.

[A következő megjegyzések más kézzel íródtak; íráskéjük alapján szinte bizonyosra vehetjük, hogy a Pataki Sámuel kezétől származnak]:

E tsak Extractussa mind két Typographia conscriptiojának, mert a Conscriptiokor, a Mlgs Urak, Professorok s mások jelen-létekbe, a Betűknek Specieusesi és Gradussi szerint, per specifica mentünk, mellyet Könyvbe is irunk, ha correctio accedal némelyekbe. Mert szokatlan dolog lévén, nem lehetett mindennek úgy végére menni, a millyen accuratioval kellene ennek lenni. Elégge ki-tettzik mind-azon-által, hogy felette sokat apadott, eleitől fogva a Massa. És most az egész Ref. Statusnak nints több mintegy 28 Mása betüinél, holot 50 Másának-is kellene lenni egy jó Typographiába. A mik vagynak azokis, mind két Typographiába, kopottak, egyenetlenek, hijánosok s.a.t. Nem volt mód benne, hogy ez alkalmazossággal egész Declaratiot küldhessek, mindenekről, mellyek a Typographiára tartoznak, a Szombati Postán bővebb reflexiokat fogok küldeni.

Használt rövidítések:

- FőkonzLvt — Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári Gyűjtőlevéltárában
- HAIMAN 1972 — HAIMAN György: *Tótfalusi Kis Miklós, a betűművész és tipográfus*. Bp. 1972.
- JAKÓ 1974 — JAKÓ Zsigmond: *Erdélyi féniks, Misztófalusi Kis Miklós öröksége*. Bukarest 1974.
- KvRefEhkLvt — A Kolozsvári Református Egyházközség levéltára az Erdélyi Ref. Egyházkerület kolozsvári Gyűjtőlevéltárában.
- MKsz — *Magyar Könyvszemle*
- ProtKözl — *Protestáns Közlöny*

SIPOS, GÁBOR

**L'héritage de caractères de Miklós Misztótfalusi Kis
dans les imprimeries calvinistes de Kolozsvár**

L'étude résume les résultats des recherches concernant l'héritage de l'imprimeur renommé de Transylvanie, Miklós Misztótfalusi Kis (1650—1702) et elle cherche à les compléter en utilisant des sources nouvelles. La dissolution de cette « officina » sans pareille à son époque commença déjà du vivant de l'imprimeur, à cause des intrigues de ses ennemis. Ses héritiers ne trouvèrent un patron qu'en 1724, quand György Bánffy acheta les instruments d'imprimerie et en fit donation au collège de Kolozsvár. A ce moment, la mutilation ne fut pas encore essentielle. L'atelier fut dirigé d'abord par Sándor Szathmári Pap, puis, à partir de 1745, par József Pataki. Plus tard, après ses études en Hollande et en Allemagne, ce fut István Páldi Székely qui obtint un rôle dans la direction de l'officina et qui devint un digne successeur de Misztótfalusi. Au temps des successeurs de Páldi, l'atelier tomba en décadence; après 1770, il ne publia aucun livre. Le professeur József Pataki élaborait un plan grandiose pour donner de l'essor à l'imprimerie. Ce fut Ádám Kaprinczai Nyerges qui fut l'homme-clé de ce renouvellement; il fut le dernier sur les rangs des grands imprimeurs de livre de Kolozsvár. Le stock de caractères de Miklós Kis resta jusqu'à 1897 dans la possession du collège, quand il fut vendu en tant que matière première, avec l'outillage complet de l'imprimerie. Malgré tout cela, son héritage de caractères resta, durant plus d'un siècle, un facteur vivant de l'imprimerie de Transylvanie.